

Мирослав Перишић

**Трговчевић, Љубинка, *Планирана елита*,
Историјски институт САНУ – Службени гласник, Београд 2003,
стр. 328.**

Да се од историје и те како има шта научити уверљивије него добар део историографије о Србији XIX века, потврђује књига Љубинке Трговчевић *Планирана елита*. Већ њен назив задржава пажњу и, пре него што се почне са њеним читањем, упућује у неколико праваца размишљања. Један је употреба појма „планирана елита“ за српске студенте школоване током XIX века на европским универзитетима. Елите које увек настају у друштвима са сложенијом социјалном структуром и део су те структуре, осим ако нису традиционалне карактеристичне за ранија историјска раздобља, одлика су модерног друштва. Модерног друштва и модерне државе нема без модерних институција, институција нема без образованих људи, образованих људи нема без добре школе и добре просветне политике, а добра школа и добра просветна политика, с друге стране, нису могући без просветних елита. Наравно у позадини свега стоји модерна или држава која је у процесу модернизације. Отуда планирана елита или на примеру српске државе 19. века „нова елита“ стоји у тесној вези са државом и њеним настојањима да створи претпоставке за напредак и отргне се од идентификације са заосталашћу. Већ сама чињеница о постојању планирања елите говори у прилог томе да постоји држава која зна шта хоће, држава која има осећај да су јој неопходни образовани појединци, држава која има свест о томе куда се креће, односно куда жели да се креће.

До појаве књиге Љ. Трговчевић српска историографија је располагала солидним знањима о друштвеној моћи елите и о њеном учинку у процесима друштвеног преображаја патријархалне Србије током друге половине XIX и почетком XX века. Оно чега у фонду знања српске историографије није било пре појаве ове књиге је како је та елита настајала, како се формирала, колика је била улога државе у њеном изграђивању, на којим се све европским универзитетима образовала, колико је у којим периодима била бројна, на који начин и колико су различите средине деловале на њу, на њено интелектуално и политичко обликовање, како су изгледали ти додири са великим светом.

Студије у иностранству за младе људе са Балкана никада нису биле само стицање образовања и стручног знања. Посебно су у XIX веку биле много више од тога. Реч је о драгоценом искуству стицањем током више година, упо-

знавању других култура, усвајању идеја, спознаји духовних кретања, суочавањима са различитим политичким мишљењима и о посебној врсти личног опробавања. Оно што је, такође, обузимало пажњу студената из Србије било је упоређивање. Европа је тада као и данас завојила и имала магичну привлачност за младе људе из Србије. У основи природне потребе за стицањем знања и европског искуства стајала је и жеља за потврдом сопственог европског идентитета. Они су одлазили са свешћу да ће се вратити и отуда је та њихова жеља да по повратку у своју земљу све промене најбоље дала значајне резултате.

Из књиге Љ. Трговчевић, осим у целини веома систематично, педантно и прецизно изложених података о њиховом социјалном пореклу, образовним профилима, избору државе, универзитета, града и гране студија, сазнајемо доста тога и о свему ономе што је пратило њихов боравак и студије у иностранству: системима наставе, универзитетима, њиховој традицији, режиму студија. Затим ту су имена професора, утисци српских студената о њима, појединачни доживљаји средине. Сазнајемо како је изгледао један радни рад студента у Минхену или Хајделбергу, адресама и условима становања, ценама које су опседале студенте и много чему другом. Читалац ове књиге на моменте има утисак да се шета улицама Берлина, који је средином XIX века са око 150.000 становника био десет пута већи од Београда, или пак да залази на политичке кружоке словенских студената у Женеви или Цириху. На основу књиге Љ. Трговчевић стиче се увид у оно што су били тадашњи научни кругови у европским научним и универзитетским центрима. Сазнајемо шта у развијеној Европи значи позив инжењера у времену када су људи тог звања сматрани „краљевима епохе“, или сазнајемо какве су разлике између француског и средњоевропског система високог техничког образовања. Аутор књиге утврђује колики је удео студената из Србије по броју и у процентима на појединим универзитетима у односу на све стране студенте, а посебно у односу на балканске земље, што је важно ради компаративних анализа. У години када је, на пример, у Минхену било највише српских студената они су чинили 1% од броја укупно уписаних, а 9% од свих тамо приспелих страних студената.

Студенткиње из Србије на европским универзитетима била је посебна тема истраживања Љубинке Трговчевић. Она је у овој књизи дата у двострукој функцији – у функцији теме књиге, али и као својеврсно мерило модернизације српског друштва.

Најзад, Љ. Трговчевић у два завршна поглавља књиге отвара две расправе. У првој „Образованост на Балкану – основе за поређење“ она се супротставља историографској слици балканских народа као несклоних модернизацији, па сходно томе и њиховој нижој образованости, без једног обухватнијег приступа и контекста историјског развоја балканских народа. Трговчевић се залаже да

језик статистике и говор бројева нису једини, а поготово не довољан аргумент за велике закључке.

Друга расправа отворена је на нивоу критеријума по којима се одређује појам интелектуалац и интелигенција. Пример српских интелектуалаца у различитим раздобљима и подела на више генерација изведена у књизи Љ. Трговчевић послужили су као истраживачки поткрепљен прилог тој расправи.

Не може се рећи да су српску интелигенцију XIX века сачињавали једино интелектуалци школовани у иностранству. По истраживањима Љ. Трговчевић они су били претежни део са око 70%, али се са сигурношћу може рећи да су имали пресудан утицај на процесе модернизације у Србији, на обликовање једне, у политичком, привредном, културном и уопште друштвеном погледу, другачије – више грађанске Србије. Србија је крај XIX и почетак XX века дочекала као држава која је била европскија него што би то била да није било тих људи. Њихово стручно, интелектуално и политичко сазревање ван граница своје земље утицало је да допринос тих појединаца не буду само стручна знања и идеје које су донели собом, већ је сама њихова појава у државном апарату, школству, култури, политичком животу и свакодневном животу у унутрашњости Србије била значајан чинилац друштвених промена. По рођењу потицали су из преко 40 места у Србији, што је са становишта разумевања средине у коју су се вратили помогло да реалније сагледају место своје државе у контексту европских вредности. С друге стране разумевали су европски дух и они су утичући на поједине сегменте друштва утицали на кључне процесе у друштву – на оне који су друштво у целини повукли напред. Школовање српских студената на страним универзитетима из угла државе био је национални задатак, из угла појединца био је то пут за продор ка вишем друштвеном слоју, оном који преузима улогу носиоца модернизацијских процеса.

За шта то у ствари налазимо потврду у књизи Љ. Трговчевић *Планирана елита*? То је пре свега потврда сазнања о важности властитог искуства једног друштва у његовој тежњи да изгради слику о темељима на којима стоји. То је, затим, свест о томе да је напредак могућ једино у више отвореним друштвима, која теже изграђивању система вредности, која осмишљавају своју будућност, која кроз улагање у знање показују способност да достигну будућност. То је потреба једног друштва да створи елиту, да преко ње оствари копчу са цивилизацијским вредностима, да те вредности усвоји, примени, штити и негује. То је најзад и снажна неизоставна спремност и нужна улога државе да новим генерацијама пружи шансу и никада не затвори простор за такве процесе. Због тога је књига Љ. Трговчевић значајна за сагледавање оне европске вертикале у српској историји на коју се данас с правом позивамо када покушавамо да рационално саберемо искуство два века модерне српске државе.